

Czy warto zachęcać dzieci do fantazjowania?

Małgorzata Pruś

Świat dziecka jest niezwykle kolorową, dynamiczną, pełną interesujących obiektów przestrzeni, która wymyka się sztywnym ramom schematycznego oglądu rzeczywistości przez dorosłych. Wypełniają go fantazja i fantazjowanie, które wspierają poznawczy oraz emocjonalny rozwój dzieci. Kiedy ten naturalny element dziecięcej rzeczywistości jest rozumiany, akceptowany i rozwijany, dziecko czuje się bezpieczne i kochane.

Granica między rzeczywistością a fantazją w dziecięcym świecie jest płynna. Fantazja i fantazjowanie mają dobrą i złą stronę. Jeśli pomagają w rozumieniu własnych potrzeb i emocji, rozwijają kompetencje oraz wspierają kreatywność, wówczas stanowią dla dziecka dużą wartość. Jednak kiedy jest ich nadmiar, dziecku trudno odróżnić to, co realne, od wytworzonych przez siebie fantazji lub rezygnuje z innych aktywności, aby móc oddawać się fantazjowaniu, wtedy należy być uważnym. Nadmierne i zbyt intensywne fantazjowanie może stać się przyczyną pewnych trudności lub stanowić symptom określonych problemów.

Kto lubi fantazjować?

Fantazjujemy wszyscy, choć wielu dorosłych nie potrafi przyznać się do tego, ponieważ fantazja kojarzona bywa przeważnie z dziećmi oraz postrzeganymi jako ekscentryczni artystami, twórcami, odkrywcami. Zarówno osoby dorosłe, jak i te młodsze fantazjują przede wszystkim o tym, czego pragną albo co chciałyby przeżyć. Dobrze, jeśli fantazje motywują do stawiania sobie ambitnych celów, planowania oraz konstruktywnego działania, gorzej kiedy stają się przyczyną negatywnych doświadczeń, na przykład izolacji. Zamiast wstydić się własnych fantazji, lepiej zbadać, jakie pragnienia i potrzeby kryją się za fantazjowaniem. Zamiast deprecjonować dziecięce fantazje, lepiej je poznać i zrozumieć. Dorośli fantazjują o wiele rzadziej niż dzieci, zakładając, że jest to czynność, której wykonywać w pewnym wieku już nie wypada. Dlatego nawet już dzieci w wieku przedszkolnym słyszą, że mają przestać zmyślać, fantazjować, wymyślać, marzyć, opowiadać koszałki-opałki. Zamiast tego niech zaczną twardo stąpać po ziemi, myśleć realistycznie oraz skończą wyobrażać sobie nie wiadomo co. To założenie, które dorosłym wydaje się jak najbardziej właściwe, odrywa dzieci od świata fantazji, ograniczając w nich kreatywność, spontaniczność i otwartość.

Dyrektywny komunikat: Dorośnij wreszcie! wydaje się wielu rodzicom i innym znaczącym dla przedszkolaka osobom jak najbardziej właściwym oraz skutecznym środkiem sprowadzającym dzieci na ziemię. Brak zrozumienia okazywany przez osoby dorosłe dla naturalnej i zupełnie normalnej dziecięcej potrzeby fantazjowania bywa tak duży, że często zostaje wyrażony w formie kar i konsekwencji wymierzanych dziecku za jego fantazje. W efekcie przedszkolak zaczyna tracić zaufanie do siebie i innych, zastanawiając się, czy wszystko jest z nim w porządku. Z czasem może nabrać przekonania, że coś jest z nim nie tak, czegoś mu brakuje, jest nienormalny, ponieważ nie spełnia oczekiwań dorosłych.

Czym są fantazja i fantazjowanie?

Fantazjowanie to czynność odnosząca się do fantazji, która bywa różnie określana: jako odpływanie myślami od rzeczywistości, śnienie na jawie, bujanie w obłokach, wyłączenie się, stan zawieszenia. Zgodnie z leksykalną definicją słowa fantazjować to «wyobrażać sobie różne rzeczy»¹ oraz «puszczać wodze fantazji, powodować się fantazją; marzyć, roić, zmyślać»². Choć fantazjowanie odnosi się do

sfery wyimaginowanej, to może otwierać przestrzeń na nowe możliwości w realnej rzeczywistości. Aktywizowanie wyobraźni pozytywnymi fantazjami to budowanie potencjału umożliwiającego konstruktywne działania.

Fantazje są obecne w naszym życiu od dzieciństwa, towarzysząc zabawom przedszkolaków, aktywnościom młodzieży, działaniom dorosłych, kreacji twórców ich artystycznych dzieł lub genialnym olśnieniom i ciężkiej pracy wynalazców, odkrywców, innowatorów w różnych dziedzinach nauki i praktyki. „Fantazje odgrywają istotną rolę we wszelkich typach ludzkiej aktywności, począwszy od najprostszej zabawy dziecięcej, aż po niezmiernie wysublimowane formy twórczości poetyckiej. Fantazje pojawiają się już w najwcześniejszym okresie życia, będąc zarówno wyrazem wszechogarniającego pragnienia, jak i obroną przeciw niemu. Popędy od samego początku znajdują wyraz w fantazjach”³.

Jeśli dziecko fantazjuje, a czynność ta nie pochłania większości jego czasu, wpływając negatywnie na inne aktywności, wówczas stanowi o jego prawidłowym rozwoju. Bujanie w obłokach jest naturalnym i typowym etapem w procesie dorastania przedszkolaka, nawet jeśli fantazja zaczyna przenikać do realnego świata. W efekcie fantazjowanie wpływa na rozwój dziecka w wielu obszarach, między innymi doskonali jego umiejętność myślenia. Dzieci mogą fantazjować na przykład o tym:

- czego potrzebują, czego im brakuje;
- co by było, gdyby...;
- co zwróciło ich uwagę, zaangażowało je;
- co je relaksuje, co poprawia im samopoczucie;
- jak rozwiązywać problemy, radzić sobie z trudnościami;
- jakby to było, gdyby były inną osobą lub postacią z bajki;
- co nowego mogą wymyślić, stworzyć, odkryć, zbudować;
- czego nie znają, o duchach, stworach, fantastycznych obiektach;
- jaki jest ich wymyślony przyjaciel oraz czym się zajmuje;
- co powiedziałyby zwierzęta, gdyby mówiły ludzkim językiem;
- jak ożywają różne martwe przedmioty z ich otoczenia;
- jak wyglądają fantastyczne światy i ich bohaterowie.

Fantazjowanie inspirowane dziecko do eksplorowania otaczającego świata oraz pomaga mu tłumaczyć wszystko to, co jest dla niego nieznaną, niezrozumiałą, tajemniczą lub trudną do wyjaśnienia. Wspiera również jego rozwój emocjonalny oraz kształtowanie relacji interpersonalnych. Rozwojowi różnych kompetencji także może sprzyjać wyobraźnia, na przykład przestrzenna. Umiejętności związane z postrzeganiem i rozumieniem otoczenia dzięki kształtom i wyobrażeniom przypisywane są do inteligencji przestrzennej, z kolei kreatywne rozwiązywanie problemów charakteryzuje typ inteligencji logiczno-matematycznej, należącej do ośmiu typów ujętych w koncepcji amerykańskiego psychologa Howarda Gardnera⁴.

Kiedy fantazjowanie staje się niebezpieczne?

Psychologia dostrzega pozytywne oraz negatywne aspekty fantazjowania w rozwoju dziecka. Kreatywność to cenna kompetencja, która wspomaga szeroko rozumiany rozwój. Choć nie dla wszystkich osób stanowi ona wartość i jako bezproduktywne bujanie w obłokach jest przeciwstawiana tak zwanemu pragmatycznemu i realistycznemu podejściu do życia, inaczej nazywanemu twardym stąpaniem po ziemi, to nie zmienia faktu, iż stanowi siłę napędową zmian i postępu w wielu dziedzinach życia i nauki. Dlatego osoby dorosłe powinny wspierać wyobraźnię przedszkolaków z wielu względów. Dzieci, które fantazjują, mogą przejawiać między innymi następujące cechy:

- są empatyczne, wesołe;
- wykazują inicjatywę;
- nie krytykują własnych pomysłów;
- samodzielnie rozwiązują problemy;
- stale zwiększają swój potencjał;
- gromadzą doświadczenia życiowe;
- zyskują dystans do napotykanym trudności;
- odczuwają mniejszy stres, są zrelaksowane;
- wierzą we własne siły i możliwości;
- są proaktywne, operatywne i samodzielne;
- myślą nieszablonowo, stawiają zaskakujące pytania;
- są otwarte i ciekawe świata, odważnie go eksplorują;
- tworzą historie, opowieści, wiersze, piosenki;
- wymyślają nowe obiekty, przedmioty, maszyny, urządzenia;
- ustalają nowe zasady, trendy, style, kanony i inne.

W świetle koncepcji psychologicznych fantazjowanie może być odczytywane jako jeden z mechanizmów obronnych. Oznacza to, że nadmierne, zbyt wybujałe wyobrażenia wynikają z niespełnienia pewnych realnych potrzeb i oczekiwań, na przykład bezpieczeństwa, akceptacji, zrozumienia. Należy bacznie obserwować częstotliwość i intensywność fantazji, które uznać można za miarę doznawanych przez dziecko frustracji określonych potrzeb w realnym życiu. Dziecko, zamiast doświadczać codzienności, ucieka w świat fantazji, który ma niewiele wspólnego z szarą

rzeczywistością, co następnie generuje inne trudności. Warto wspomnieć tutaj o myśleniu życzeniowym, które zastępuje konstruktywne działanie. Dziecko, zamiast rozwiązać problem, fantazjuje tylko o jego rozwiązaniu, nie podejmując żadnych aktywności w tym obszarze. Może mieć to miejsce między innymi w kontekście doświadczania przez młodego człowieka określonych stresorów. Przedszkolak wyobraża sobie, że dany stresor nagle i samoczynnie znika, a on czuje się bezpiecznie. Jednak nie podejmuje żadnych aktywności w tym kierunku poza fantazjowaniem. Dlatego bardzo ważne jest, aby dorośli rozmawiali z dziećmi na temat tego, że fantazje różnią się od rzeczywistości, rzeczy prawdziwe od zmyślonych, a prawda od kłamstwa.

W jaki sposób wspierać fantazję?

Dzieci posiadają naturalną potrzebę oraz zdolność do fantazjowania. Jednak zarówno nadmiar fantazji, jak i jej brak powinien zwrócić uwagę osób dorosłych oraz stanowić sygnał do uważnej obserwacji przedszkolaka. Trudno wskazać, w jaki sposób najlepiej rozwijać dziecięcą fantazję. Zawsze warto optymalnie dostosować metody do indywidualnych potrzeb oraz możliwości każdego dziecka.

Tak jak nie ma dwóch takich samych przedszkolaków, tak też brakuje jednoznacznej odpowiedzi. Trening kreatywności obejmuje wiele obszarów oraz aktywności, dlatego trzeba odnaleźć formułę dopasowaną do konkretnego dziecka. Ważne, aby rozwijała jego zasoby i otwierała na nieszablonowe wyobrażenia, a nie ograniczała i przynosiła straty. Trzeba pozwolić dziecku, aby puściło wodze fantazji oraz wspierać je w zdobywaniu nowych kreatywnych i konstruktywnych doświadczeń.

Autorytet w dziedzinie kreatywnego myślenia, psycholog Edward de Bono, uważa, że: „(...) kreatywność jest umiejętnością, której każdy może się nauczyć, ćwiczyć ją i wykorzystywać. Jest umiejętnością w takim samym stopniu co jazda na nartach, gra w tenisa, gotowanie czy nauka matematyki. Każdy może zdobyć te umiejętności. Nie każdy jednak będzie w nich równie dobry. Niektórzy gotują lepiej niż inni, także lepiej niż inni grają w tenisa. Każdy jednak może się tego nauczyć i trenując, też starać się być lepszy”⁵. Oto kilka wybranych prostych ćwiczeń oraz aktywności, które można zrealizować wspólnie z przedszkolakiem w każdej chwili oraz w każdym miejscu bez większego przygotowania:

- poproś dziecko, aby nadało własny przebieg wybranym przez siebie wydarzeniom, sytuacjom, zachowaniom, których osobiście doświadczyło w ciągu dnia; w innej wersji przedszkolak może to zrobić również w odniesieniu do przeczytanej lub obejrzanej bajki, wysłuchanej piosenki, oglądanej ilustracji lub innego tekstu;
- pozwól dziecku na wychodzenie poza ustalone schematy, rysowanie poza liniami, zjedzenie posiłku na własny sposób, zabawę wymyślonymi przez siebie zabawkami, samodzielne tworzenie zabawek, dopasowanie ubrań wedle własnego pomysłu, pokrojenie marchewki w plastry (zamiast w kostkę) lub inne aktywności;
- zachęcaj dziecko, aby opowiadało historie, w których zwierzęta mówią ludzkim głosem, martwe przedmioty ożywają, ulubieni bohaterowie wychodzą z książek i zaczynają się bawić z dziećmi, wyobrażeni przyjaciele odwiedzają przedszkolaka i zapraszają go na wspólną wyprawę do krainy fantazji itp.;
- stawiaj przed dzieckiem różnorodne proste i/lub trudne wyzwania dostosowane do jego potrzeb oraz możliwości, umożliwiając mu znalezienie niezwykłych rozwiązań, które mogą wymykać się pragmatycznym metodom sprawdzonym i stosowanym na co dzień przez dorosłych;
- narysuj spontanicznie kilka kropek na kartce papieru lub poproś dziecko, aby zrobiło to samodzielnie; następnie zachęć przedszkolaka do połączenia ich w obrazek; to odpowiedni moment na pytanie, co dziecko widzi na stworzonym przez siebie rysunku oraz podzielenie się z nim własnymi spostrzeżeniami;
- opowiedz o jakimś fantastycznym przedmiocie, a dziecko niech go narysuje na podstawie twojego opisu; możecie zamienić się rolami – pokaż, że także potrafisz rysować, porozmawiajcie o tym, na ile wasze wyobrażenia na temat przedmiotu są zgodne z jego wizualizacją na papierze w formie rysunku;
- pokazuj dziecku inspirujące obrazy wybitnych malarzy (na przykład Picasso, Dali, van Gogh);

następnie stwórzcie kreatywną narrację na ich podstawie, opiszcie, co widzicie, wymyślcie własny tytuł, podpis lub opis do obrazu; potem zaproponuj dziecku samodzielne namalowanie własnego dzieła sztuki, zatytułowanie i opisanie go;

- narysuj na kartce barwną plamę; następnie zmotywuj dziecko do dokończenia rysunku dowolną techniką plastyczną; niech plama stanie się inspiracją do stworzenia fantastycznej postaci, miejsca, wydarzenia lub innego obiektu, którego nie można spotkać w realnym świecie;
- opracuj wspólnie z dzieckiem listę zwykłych i niezwykłych rzeczy, osób, miejsc, wydarzeń, czynności; lista może zawierać także zestawienie rzeczy, których dziecko nie lubi, oraz tych, o których snuje fantazje; to też dobry sposób na spisanie pragnień, potrzeb, marzeń, zarówno tych pożądaných, jak i tych nieakceptowanych.

O ile fantazjowanie niesie ze sobą wiele profitów, to trzeba jednak uważać z jego praktykowaniem. Fantazje mogą stać się dla dziecka ucieczką od realnego życia, wpływając negatywnie na doświadczanie codziennej rzeczywistości, nawiązywanie i utrzymywanie relacji z rówieśnikami oraz bliskimi i znaczącymi osobami czy konstruktywne radzenie sobie z trudnościami, problemami i konfliktami. Fantazjowanie, które zyska nieadaptacyjny charakter, może powodować negatywne konsekwencje, między innymi na poziomie regulacji emocjonalnej oraz samopoczucia.

Zachęcając przedszkolaków do puszczenia wodzy fantazji, zawsze warto kierować się zasadą złotego środka. Zastanawiając się nad wartością fantazji i fantazjowania w życiu dziecka, warto w tym miejscu przywołać znaną chyba wszystkim myśl Alberta Einsteina, zgodnie z którą otaczająca cały świat wyobraźnia ma większe znaczenie od mającej ograniczony charakter wiedzy. Choć przypisywana nobliście myśl może wydawać się paradoksalna, to jednak sama erudycja rozumiana jako wszechstronna faktograficzna wiedza książkowa nie zapewni dziecku życiowego czy edukacyjnego sukcesu, jeśli nie zostanie dopełniona kreacją, czyli zdolnością do aktywnego i twórczego postrzegania oraz przekształcania otaczającej rzeczywistości.

Bibliografia

Gardner H., Inteligencje wielorakie, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2005.
Warchala M., Człowiek, istota fantazjująca, „Teksty Drugie” nr 3/2004.

Warto przeczytać

Biela A., Trening kreatywności, Wydawnictwo Edgard, Warszawa 2015.
De Bono E., Umysł kreatywny. 62 ćwiczenia rozwijające intelekt, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2011.
Goldberg E., Kreatywność, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.
Grandin T., Rozwiń swoją wyobraźnię. Myśl i twórz jak wynalazca, Wydawnictwo Insignis, Kraków 2018.
Kochan R., Kreatywne dzieci. 21 przepisów na twórcze popołudnie, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2017.
Minge N., Minge K., Jak kreatywnie wspierać rozwój dziecka?, Wydawnictwo Edgard, Warszawa 2011.
Nęcka E., Trening twórczości, Wydawnictwo Smak Słowa, Sopot 2019.
Sargun I., Brausem M., Dzieci i kreatywność, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2007.
Stasica J., Rozwijamy kreatywność dziecka w okresie przedszkolnym i wczesnoszkolnym, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2021.
Szmidt K.J., ABC kreatywności, Wydawnictwo Difi n, Warszawa 2010. Szmidt K.J., Trening kreatywności. Podręcznik dla pedagogów, psychologów i trenerów grupowych, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013.
Szmidt K.J., Sesje twórczej pomysłowości dla pedagogów, psychologów i trenerów grupowych, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2016.